

INSON KAPITALIGA INVESTITSİYALARNI OPTIMALLASHTIRISH STRATEGIYASI

Sharipova Nodira Raxmonali qizi

Vazirlar mahkamasiga qarashli Biznes va Tadbirkorlik oliy maktabining loyiha boshqaruvi yo‘nalishi magistratura talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18982803>

Annotatsiya: Ushbu maqolada barqaror rivojlanishda inson kapitalining tutgan o‘rni va uning boshqa kapital shakllari bilan o‘zaro aloqasi tahlil qilingan. Moliyaviy, tabiiy, ishlab chiqarish, ijtimoiy va inson kapitali barqarorlikni ta‘minlovchi asosiy tarkibiy qismlar sifatida ko‘rib chiqiladi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, inson kapitaliga yo‘naltirilgan investitsiyalar ta‘lim va sog‘liqni saqlash tizimlari orqali iqtisodiy o‘shishni jadallashtiradi, qashshoqlikni kamaytiradi va ijtimoiy farovonlikni oshiradi. Inson kapitali - bu har bir insonning bilimi, ko‘nikmalari, sog‘lig‘i va ijodiy salohiyatini o‘z ichiga olgan muhim iqtisodiy va ijtimoiy aktivdir. Zamonaviy iqtisodiyotda muvaffaqiyatga erishish uchun faqat moliyaviy kapitalga emas, balki inson kapitaliga sarmoya kiritish ham juda muhim ahamiyatga ega. Ushbu maqolada inson kapitaliga investitsiyalarni samarali optimallashtirish strategiyalarini ko‘rib chiqamiz.

Kalit so‘zlar: inson kapitali, investitsiya, barqaror rivojlanish, strategiya, tabiiy kapital, ijtimoiy kapital, jismoniy kapital, ta‘lim va sog‘liqni saqlash, innovatsion iqtisodiyot, migratsiya, Singapur

Аннотация: В данной статье анализируется роль человеческого капитала в устойчивом развитии и его взаимодействие с другими формами капитала. Финансовый, природный, производственный, социальный и человеческий капитал рассматриваются как ключевые составляющие обеспечения устойчивости. Результаты исследования показывают, что инвестиции в человеческий капитал через системы образования и здравоохранения ускоряют экономический рост, снижают уровень бедности и повышают социальное благополучие. Человеческий капитал — это важный экономический и социальный актив, включающий знания, навыки, здоровье и творческий потенциал каждого человека. В современной экономике для достижения успеха крайне важно инвестировать не только в финансовый капитал, но и в человеческий капитал. В данной статье рассматриваются стратегии эффективной оптимизации инвестиций в человеческий капитал.

Ключевые слова: человеческий капитал, инвестиции, устойчивое развитие, стратегия, природный капитал, социальный капитал, физический капитал, образование и здравоохранение, инновационная экономика, миграция, сингапурская модель.

Annotation: This article analyzes the role of human capital in sustainable development and its interaction with other forms of capital. Financial, natural, production, social, and human capital are considered the key components that ensure sustainability. The research results show that investments directed toward human capital accelerate economic growth, reduce poverty, and enhance social well-being through education and healthcare systems. Human capital is an important economic and social asset that encompasses each individual's knowledge, skills, health, and creative potential. In a modern economy, achieving success requires not only financial capital but also significant investment in human capital. This article examines effective strategies for optimizing investments in human capital.

Keywords: human capital, investment, sustainable development, strategy, natural capital, social capital, physical capital, education and healthcare, innovative economy, migration, Singapore model.

KIRISH.

Inson kapitali zamonaviy iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanishda hal qiluvchi omil sifatida qaraladi. Davlatlarning uzoq muddatli taraqqiyoti ko‘p jihatdan inson kapitaliga qaratiladigan investitsiyalarning hajmi va sifatiga bog‘liq. Xususan, ta‘lim, sog‘liqni saqlash, ilm-fan va innovatsion texnologiyalarga yo‘naltirilgan sarmoyalar iqtisodiy barqarorlik, raqobatbardoshlik va ijtimoiy farovonlikni ta‘minlashda muhim rol o‘ynaydi. Rivojlangan mamlakatlar inson kapitalini rivojlantirishda turli strategiyalarni qo‘llaydilar. Skandinaviya davlatlari keng qamrovli davlat dasturlariga tayansa, AQSh va Buyuk Britaniya xususiy sektor ishtirokini rag‘batlantirish orqali samaraga erishmoqda. Janubiy Koreya va Singapur esa innovatsion texnologiyalar hamda ilg‘or

“Ilmiy tadqiqotlarni amaliyotga joriy qilishning muammo va yechimlari” mavzusidagi onlayn xalqaro ilmiy-amaliy anjuman materiallar to‘plami. NamDU - 2026-yil 20-21-fevral

ta’lim tizimlariga ustuvorlik berib, tezkor rivojlanishga erishgan. Ushbu tajribalar O‘zbekiston uchun samarali model sifatida o‘rganilishi mumkin.

Mamlakatimiz uchun ham inson kapitalini rivojlantirishda ilg‘or xorijiy tajribani o‘rganish dolzarbdir. Ayniqsa, Singapur modeli ta’lim va sog‘liqni saqlash sohalariga izchil va maqsadli sarmoyalar kiritish orqali qisqa vaqt ichida yuqori natijalarga erishish mumkinligini ko‘rsatadi. Shu bois, O‘zbekiston uchun inson kapitaliga qaratilgan davlat siyosatini samarali amalga oshirish kelajakdagi iqtisodiy o‘shish va barqaror rivojlanishning kafolatli yo‘li hisoblanadi.

Inson kapitali hamda uni rivojlantirishda investitsiyalarning zaruriyati, inson kapitalini rivojlantirish orqali ishsizlikni kamaytirish, mamlakat iqtisodiyotini rivojlantirish ko‘plab iqtisodochilar tomonidan ilmiy tadqiqot mavzusi sifatida o‘rganilgan bo‘lib mazkur tadqiqotlar muhim ilmiy yondashuvlarga egadir. S.Fisher, R. Dornbush, K. Shmalenzi inson kapitali “insonda o‘z aksini topgan daromad olib kelish o‘lchovidir” deb ta’riflashadi.

Nazariyada keltirilgan fikr natijasida shuni xulosa qilsak, inson kapitali egasi doimiy aktiv manba sifatida xizmat qiladi. S.A.Kurganskiy ta’rifni ifodalanishini biroz o‘zgartirib: “inson kapitali inson tomonidan to‘plangan va investitsiya natijasida shakllangan qobiliyat va sifatlar o‘lchovidir, ulardan maqsadli foydalanish mehnat samaradorligini va daromadni oshishiga olib keladi” - deydi. Demak, keltirilgan taklifdan xulosa qilsak, samaradorlikka erishish hamda daromadni oshirishda inson kapitalidan maqsadli foydalanish orqali yuqori unumdorlik beradi.

ASOSIY QISM.

Inson kapitali mamlakatning iqtisodiy hamda ijtimoiy taraqqiyotida asosiy hal qiluvchi omillardan biri sanaladi. Davlatlarning uzoq muddatli barqaror rivojlanishi ko‘p hollarda inson kapitaliga yo‘naltiriladigan investitsiyalarning miqdori va sifati bilan belgilanadi. Avvalo, ta’lim, sog‘liqni saqlash, ilmiy tadqiqotlar va innovatsion texnologiyalar sohalariga kiritilgan sarmoyalar milliy iqtisodiy barqarorlikni ta’minlash, ijtimoiy farovonlikni oshirish hamda jamiyatning raqobatbardoshligini kuchaytirishda hal qiluvchi rol o‘ynaydi. Turli mamlakatlar inson kapitalini rivojlantirishda o‘ziga xos yondashuvlardan foydalanadi. Masalan, Skandinaviya davlatlari keng ko‘lamli davlat dasturlari orqali ta’lim va sog‘liqni saqlash sohalariga e’tibor qaratgan. AQSh va Buyuk Britaniyada esa bu jarayonda xususiy sektorning faol ishtiroki rag‘batlantiriladi. Sharqiy Osiyo davlatlaridan Janubiy Koreya va Singapur innovatsion texnologiyalarni rivojlantirish hamda ilg‘or ta’lim tizimlariga katta ustuvorlik berish orqali jadal taraqqiyotga erishgan. Bunday tajribalar O‘zbekiston uchun ham samarali model sifatida tatbiq etilishi mumkin. Inson kapitaliga yo‘naltirilgan investitsiyalar hajmi va natijadorligi jamiyat taraqqiyotining asosiy mezonlaridan biri hisoblanadi. Nobel mukofoti sovrindori G. Bekker o‘z asarlarida ta’limga sarflanadigan mablag‘, vaqt va energiyani davlat, jamiyat va individlar uchun eng yuqori daromad keltiruvchi investitsiya sifatida izohlaydi. Jahon banki ma’lumotlariga ko‘ra, yuqori daromadli mamlakatlarda milliy boylikning deyarli 70 foizi inson kapitali hissasiga to‘g‘ri keladi, o‘rta va past daromadli mamlakatlarda esa bu ko‘rsatkich 40 foiz atrofida. Bu esa inson kapitali salohiyati ko‘plab mamlakatlarda to‘liq ishga solinmaganligini ko‘rsatadi va uni samarali yo‘naltirish global iqtisodiy rivojlanishda muhim ahamiyat kasb etadi. Jahon banki tomonidan ishlab chiqilgan “Inson kapitali indeksi” bolalar salomatligi, ularning erta rivojlanishi, ta’lim sifati hamda kelajakdagi mehnat unumdorligini aks ettiruvchi ko‘rsatkichlarni o‘z ichiga oladi.

Mazkur indeks mamlakatlarning iqtisodiy samaradorlik darajasini, raqobatbardoshligini va kelajak avlodning imkoniyatlarini baholashga xizmat qiladi. Shu sababli, sog‘liqni saqlash hamda ta’lim sohalariga investitsiyalarni ko‘paytirish barqaror iqtisodiy o‘shishning ustuvor shartlaridan biri sifatida qaraladi. O‘zbekiston sharoitida inson kapitalini rivojlantirishda rivojlangan davlatlarning ilg‘or tajribalarini o‘rganish dolzarb ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, Singapur modeli ta’lim va sog‘liqni saqlash sohalariga izchil va maqsadli sarmoya kiritish orqali qisqa muddat ichida yuqori natijalarga erishish mumkinligini yaqqol isbotlagan. Shu bois mamlakatimizda inson kapitalini rivojlantirish bo‘yicha davlat siyosatini samarali amalga oshirish kelgusida iqtisodiy o‘shish va barqaror rivojlanishni ta’minlaydigan asosiy yo‘nalishlardan biri hisoblanadi.

Jahon banki ishlab chiqqan “Inson kapitali indeksi” mamlakatlarda bolalarning hayotiy darajasi, erta rivojlanishi, ta’lim sifati va 18 yoshgacha erishilishi mumkin bo‘lgan bilimlarni jamlagan ko‘rsatkichlardan iborat. Mazkur indeks aholi iqtisodiy samaradorligini, raqobatbardoshligini va o‘z imkoniyatlarini to‘liq ro‘yobga chiqarish imkonini baholashda muhim ahamiyat kasb etadi. Shu nuqtai nazardan qaraganda, sog‘liqni saqlash va ta’lim sohalariga investitsiya kiritish barqaror iqtisodiy o‘shishning asosiy sharti sifatida qaraladi.

“Ilmiy tadqiqotlarni amaliyotga joriy qilishning muammo va yechimlari” mavzusidagi onlayn xalqaro ilmiy-amaliy anjuman materiallar to‘plami. NamDU - 2026-yil 20-21-fevral

Hayotning ilk bosqichlarida – bolalarning birinchi 1000 kuni va undan keyin 21 yoshgacha bo‘lgan 7000 kunda – ta‘lim va salomatlikka qaratilgan sarmoyalar eng yuqori samarani beradi. Hozirgi kunda global darajada sog‘liqni saqlash va ta‘lim sohalariga yo‘naltirilayotgan mablag‘lar yetarli emas, ayrim hollarda esa ular noto‘g‘ri yo‘naltirilgan. Masalan, sog‘liqni saqlash investitsiyalarining asosiy qismi kichik yoshdagi bolalarga qaratilgan bo‘lsa, ta‘lim sarmoyalari ko‘proq katta yoshdagi bolalarga yo‘naltiriladi. Aslida esa, o‘smirlar salomatligi va ta‘lim sifati yaxshilansa, ularning kelgusida maktabni muvaffaqiyatli tugatishi va mehnat bozorida faol ishtirok etishi osonlashadi.

Shuningdek, maktabgacha ta‘limga qaratilgan sarmoyalar bolalarda asosiy ko‘nikmalarni shakllantiradi, sog‘lig‘ini yaxshilaydi va ularning ta‘lim tizimiga tayyor bo‘lishini ta‘minlaydi. Bu esa kelajakda o‘smirlarning mehnat bozoriga moslashishini va jamiyatda faol o‘rin egallashini kafolatlaydi.

Inson kapitaliga investitsiyalar bolaning omon qolishi, erta rivojlanishi, maktab davridagi bilim olishi va o‘smirlik davrida yuqori daromad olish imkoniyatlarini kuchaytiradi. Shu sababli, sog‘liqni saqlash va ta‘lim sohalarida aniq yo‘naltirilgan va samarali sarmoyalar talab qilinadi. Jahon banki hisob-kitoblariga ko‘ra, Singapur va Gonkong inson kapitalini rivojlantirishda yetakchi mamlakatlar qatorida. Masalan, Singapur modeli ta‘lim va sog‘liqni saqlash sohalariga izchil investitsiyalar kiritish orqali qisqa muddat ichida yuqori samaraga erishish mumkinligini isbotlagan. 1960-yillardan boshlab amalga oshirilgan davlat siyosatlarini, dasturlar va jarayonlar ushbu mamlakatning boshqa iqtisodlardan oldinga siljishini ta‘minladi. Inson kapitali indeksi sog‘liq va ta‘lim mezonlarini birlashtirgan holda yangi tug‘ilgan bolaning kelajakdagi mehnat unumdorligini baholash imkonini beradi. Masalan, ayrim mamlakatlarda tug‘ilgan bola o‘z salohiyatining atigi 29 foizini ro‘yobga chiqarishi mumkin, biroq kuchli ta‘lim va sog‘liqni saqlash tizimiga ega mamlakatlarda bu ko‘rsatkich 88 foizgacha yetishi mumkin.

Inson kapitali va iqtisodiy o‘rinish kuchli aloqaga ega; ular bir biriga yordam beradi va aholining bilim va ko‘nikmalari orqali milliy iqtisodiyotni rivojlantirishi mumkin. Inson kapitali nazariyasiga ko‘ra, ta‘lim uchun xarajatlar oshsa, korxonalarda faoliyat yuritayotgan xodimlarning mehnat unumdorligi ham oshishi isbotlangan. Shundan kelib chiqib aytish mumkinki, ularning daromadlari ko‘payishi va aholining kambag‘allik darajasi pasayishiga olib keladi. Shuningdek, ta‘limning boshlang‘ich darajalariga sarmoya kiritish orqali kelgusida ularning daromadlari ta‘limning keyingi bosqichlariga investitsiya kiritishdagiga qaraganda ortishiga olib keladi. Dunyo mamlakatlarida davlat tomonidan ta‘lim tizimi uchun ajratilayotgan mablag‘larning 1% ga ortishi kambag‘allikni 0,03% ga qisqartirish imkonini berganligini ko‘rish mumkin. Mamlakatda YaIMning oshishi, savdo-sotiq hamda yalpi kapital qo‘yilmalarning ko‘payishi, inflatsiya darajasining pasayishi kabi omillar kambag‘allik darajasi bilan teskari aloqaga ega ekanligini ko‘rsatadi. 2020-yilda dunyo mamlakatlarida ta‘lim tizimi uchun sarflangan xarajatlarning YaIMga nisbatan o‘rtacha ulushi 4,11 %ni, O‘zbekistonda esa 4,9 %ni tashkil etganligini ko‘rish mumkin. Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasida yashil iqtisodiyot holatida inson kapitalini rivojlantirish va ta‘lim sifatini oshirish, jamiyatning barcha a‘zolariga ta‘lim xizmatlarining hamma bosqichlaridan foydalanish imkoniyati berilishini ta‘minlash uchun davlat budjetidan mablag‘lar ajratishga alohida e‘tibor qaratilgan.

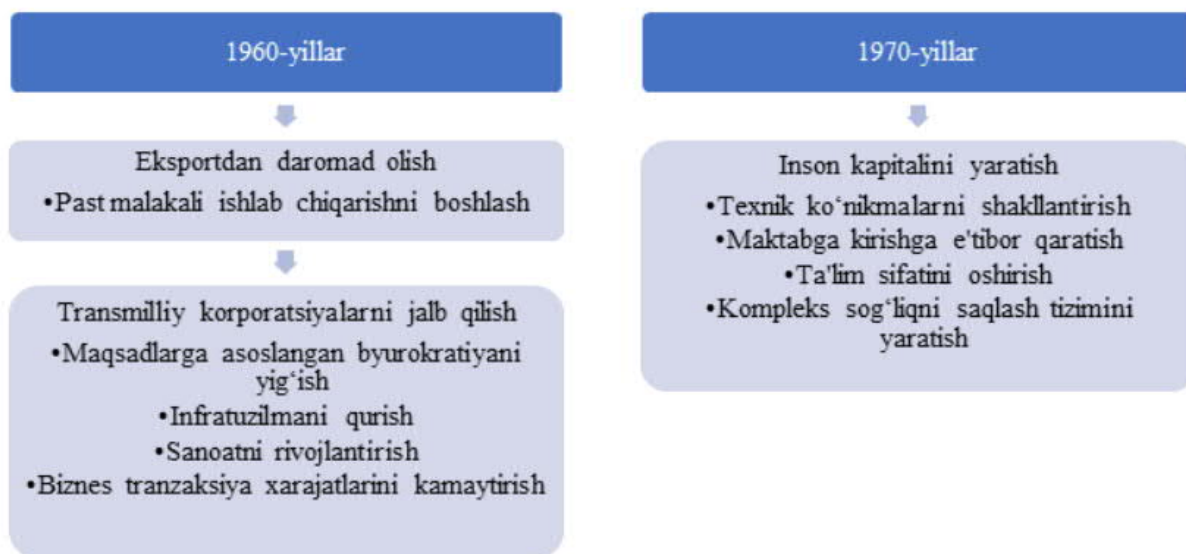
Bundan tashqari yashil iqtisodiyot strategiyasi doirasida inson kapitaliga investitsiya kiritish muhim ahamiyatga ega, ayniqsa, tibbiyot sohasida. Bu investitsiyalar aholining salomatligini yaxshilash, umr ko‘rish davomiyligini oshirish va mehnat unumdorligini kuchaytirishga qaratilgan. Quyida tibbiyot yo‘nalishidagi rejalar bo‘yicha jadval ma‘lumotlari keltirilgan:

Yo‘nalish	Erishilgan natijalar (2023 yil)	Rejalar (2025-2030 yillar)
Tibbiy infratuzilma	150 ta yangi kasalxona va 300 ta poliklinika	Qishloq hududlarida yana 200 ta tibbiy muassasa ochish
Tibbiy xizmat safari	85% tibbiy muassasalar zamonaviy uskunalar bilan jihozlandi	2028-yilgacha diagnostika uskunalar bilan to‘liq qamrab olish
Kadrlar tayyorlash	20000 dan ortiq tibbiyot hodimlari malaka oshirishdan o‘tdi	Har yili 10000 ortiq tibbiyot hodimlarini xalqaro standartga tayyorlash
Salomatlikni saqlash	Bolalar orasida vaksinatsiyani 98% yetkazish	Barcha aholi uchun profilaktik ko‘riklarni 90% darajaga yetkazish
Ekologik ta‘sir	70% tibbiy chiqindilarni qayta ishlash tizimiga kiritildi	2030-yilgacha 100% ga yetkazish

“Ilmiy tadqiqotlarni amaliyotga joriy qilishning muammo va yechimlari” mavzusidagi onlayn xalqaro ilmiy-amaliy anjuman materiallar to‘plami. NamDU - 2026-yil 20-21-fevral

Jadvaldan ko‘rishimiz mumkinki, inson kapitaliga sog‘liqni saqlash yo‘nalishi bilan kiritilgan investitsiyalar katta o‘zgarishlarga sabab bo‘ladi ayniqsa, yashil iqtisodiyot sharoitida. Agar bu m‘lumotlardan kelib chiqib o‘zbekistonda inson kapitaliga sarmoyalar, asosan, ta‘lim va sog‘liqni saqlash soxalariga yo‘naltirilganini ko‘rishimiz mumkin. Klassik iqtisodiyotda inson kapitali iqtisodiy rivojlanishning asosiy omili emas, balki ekzogen omil sifatida qaraladi. Blundell va boshqalarning fikriga ko‘ra, inson kapitali konsepsiyasi shaxs yoki tashkilotning o‘z xodimlarini o‘qitish yoki malakasini oshirish kabi inson kapitaliga sarmoya kiritish tanlovi boshqa investitsiyalar turlarini tanlashga o‘xshashligini tan olishdan kelib chiqadi.

Singapur tajribasi shuni ko‘rsatadiki, ta‘lim va sog‘liqni saqlash sohalariga izchil va samarali investitsiyalar kiritish inson kapitalini sezilarli darajada rivojlantiradi. Ushbu jarayonni muvaffaqiyatli amalga oshirishga yetti asosiy omil ta‘sir ko‘rsatgan bo‘lib, ular Singapurning bugungi iqtisodiy yutuqlarini belgilab bergan.

1-rasm. Singapur inson kapitalini rivojlantirish strategiyasining elementlari

Inson kapitali mamlakat iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanishining hal qiluvchi omillaridan biridir. Har qanday davlatning uzoq muddatli barqaror taraqqiyoti asosan inson kapitaliga yo‘naltiriladigan investitsiyalar miqdori va ularning samaradorligiga bog‘liq. Xususan, ta‘lim, sog‘liqni saqlash, ilm-fan va innovatsion texnologiyalar sohalariga sarmoya kiritish iqtisodiy barqarorlikni mustahkamlash va jamiyat farovonligini oshirishning asosiy shartlaridan hisoblanadi.

Singapur tajribasi shuni ko‘rsatadiki, inson kapitaliga izchil va samarali investitsiya kiritish orqali jamiyatning salohiyatini yuqori darajada rivojlantirish mumkin. Bu jarayonni muvaffaqiyatli amalga oshirishga yetti asosiy omil sabab bo‘lgan bo‘lib, ular bugungi kunda Singapurning iqtisodiy yuksalishida asosiy rol o‘ynagan. Inson kapitali zamonaviy iqtisodiy o‘shishning strategik omiliga aylangan bo‘lib, endi iqtisodiy resurslar ichida asosiy bo‘g‘in sifatida e‘tirof etilmoqda. Singapur tajribasi bu jihatdan e‘tiborga molik namuna bo‘lib, u tabiiy resurslarsiz taraqqiyotga erishishda inson salohiyatiga tayangan.

Xulosa.

Inson kapitali bugungi kunda milliy iqtisodiy o‘shish va ijtimoiy barqarorlikning asosiy tayanchlaridan biri sifatida qaralmoqda. Davlatlarning uzoq muddatli taraqqiyoti ko‘p jihatdan ta‘lim, sog‘liqni saqlash, ilm-fan va innovatsion texnologiyalar sohalariga yo‘naltiriladigan investitsiyalarning hajmi va sifatiga bog‘liqdir. Jahon tajribasi shuni ko‘rsatadiki, inson kapitaliga yo‘naltirilgan izchil sarmoyalar milliy boylikning oshishi, ijtimoiy farovonlikning mustahkamlanishi va global raqobatbardoshlikning kuchayishiga xizmat qiladi.

Xususan, Singapur tajribasi inson kapitaliga tizimli va maqsadli investitsiyalar orqali tabiiy resurslarga tayanmasdan ham yuqori iqtisodiy natijalarga erishish mumkinligini yaqqol namoyon etdi. Bu model ta‘lim sifati, sog‘liqni saqlash tizimi samaradorligi, innovatsion rivojlanish va davlat siyosatining izchilligi orqali barqaror taraqqiyotga erishishda inson resurslarining hal qiluvchi rolini isbotladi.

“Ilmiy tadqiqotlarni amaliyotga joriy qilishning muammo va yechimlari” mavzusidagi onlayn xalqaro ilmiy-amaliy anjuman materiallar to‘plami. NamDU - 2026-yil 20-21-fevral

O‘zbekiston sharoitida ham inson kapitalini rivojlantirish ustuvor yo‘nalish sifatida qaralishi lozim. Xususan, bolalikdan boshlab sog‘liqni saqlash va ta‘limga qaratilgan investitsiyalarni kuchaytirish, yoshlarning innovatsion salohiyatini rivojlantirish va mehnat bozoriga mos kadrlarni tayyorlash orqali milliy iqtisodiyotning raqobatbardoshligi va barqarorligi ta‘minlanadi. Umuman olganda, inson kapitaliga yo‘naltirilgan samarali siyosat va investitsiyalar mamlakatning uzoq muddatli iqtisodiy yuksalishi, ijtimoiy barqarorlik va barqaror rivojlanishning poydevorini yaratadi. Shu bois, inson kapitalini rivojlantirish strategiyasi milliy rivojlanish konsepsiyalarining markazida turishi zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Носова Светлана Сергеевна, Экономическая теория // Кнорус 2021
2. Макконнелл К.Р., Брю С.Л. Экономикс: Принципы, проблемы и политика: В 2 т. –М.: Республика, 1992. Т. 2. –400 с.
3. Абдурахманов К.Х. Развитие человеческого капитала в инновационной экономики. //“Мехнат иқтисодиёти ва инсон капитали” илмий-электрон журнали. 2022 йил, махсус сон.
4. Qosimov F.S yangilanayotgan O‘zbekistonda inson kapitalini rivojlantirishning ijtimoiy-falsafiy fanlari bo‘yicha falsafa doktori (phd) dissertatsiyasi avtoreferati Samarqand 2022.
5. Abdullayev E., Yangi O‘zbekistonda inson kapitali, 2023,
6. Марцинкевич В.И., Соболева И.В. Экономика человека. Учеб. пособие для высш. учеб. заведений. –М.: Аспект Пресс, 1995. –286 с.
7. Mincer J. (1974). Schooling, experience, and earnings. Human Behavior & Social Institutions No., 2.
8. <https://imrs.uz/files/news/ru/964670.pdf>